

УДК 81'25:82:81'37(045)

МОДАЛЬНО-ЕМОЦІЙНА СЕМАНТИКА ЯК ПРОБЛЕМА ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ

Тетяна Корольова

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
Одеса, Україна
e-mail: kortami863@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-3441-196X>

Юлія Яворська

здобувачка вищої освіти за другим (магістерським) рівнем зі спеціальності 035 Філологія Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
Одеса, Україна
e-mail: yavorska.yu@pdpu.edu.ua

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються особливості її проблеми відтворення модально-емоційної семантики. Тема дослідження є актуальною з позиції неоднозначності уявлення про модально-емоційну семантику, та її репрезентацію у художньому тексті. Необхідно наголосити, що перед перекладом постає складність відтворення адекватного перекладу модально-емоційної семантики, якого можливо досягти лише за умови збереження авторського змісту, дотримання специфіки емотивної лексики та використання відповідних трансформацій тексту.

Метою роботи є дослідження та аналіз специфіки модально-емоційної семантики під час художнього перекладу. Задля досягнення поставленої мети були охарактеризовані поняття «емоційність», «емотивність» та «експресивність», визначена модальність як семантична категорія, а також розглянуто модально-емоційну семантику на різних рівнях мови.

В результаті дослідження автори приходять до висновку, що модальність є універсальною семантичною категорією, що актуалізується низкою мовних засобів. Під час аналізу праць дослідників проблеми відтворен-

ня модально-емоційної семантики ми визначили, що в загальному розумінні лінгвісти визначають той самий зміст модальності різними термінами, виділяючи крім суміжних типів відмінні з інших класифікацій семантичні типи.

Ключові слова: об'єктивна модальність, суб'єктивна модальність, семантика, емоційність, емотивність.

Постановка проблеми. Вивчення проблеми модальності як функціонально-семантичної категорії є особливо важливим для розуміння ідейного сенсу художнього тексту та виявлення авторських інтенцій. Численні праці, присвячені трактуванню, класифікації, опису цієї багатозначної категорії, свідчать про постійне розширення категорії модальності та описів її понятійного апарату.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження відтворення модально-емоційної семантики займалася значна плеяда вчених, науковий доробок яких важко переоцінити. Проблема адекватного відтворення модально-емоційної семантики в художніх перекладах знаходить своє відображення у працях таких видатних українських та зарубіжних дослідників як В. І. Шаховський, А. В. Кур'як, А. І. Приходько, І. І. Шаховська, Є. Ю Чайковська, О. С. Ахманова, В. В. Виноградов, Л. Я. Зяцькова, В. А. Маслова, Дж. Лайонз, Є. М. Вольф, І. В. Арнольд, А. Б. Шапіро, П. А. Лекант, Ш. Баллі та багатьох інших.

Незважаючи на те, що у сучасній лінгвістиці поняття модальності досі трактується по-різному, основа понятійного апарату різних трактувань має багато спільного.

Мета статі. У сучасному світі неможливо уявити людську мову у відриві від особистості: її мислення, свідомості, емоцій, переживань, почуттів. Невипадково вивченню проблеми прояву емоцій людини приділяється велика увага у різних галузях наук та у повсякденному житті в цілому. Категорія модально-емоційної семантики є універсальною для різних предметних галузей, таких як соціологія, психологія, медицина, педагогіка, логіка, музичне мистецтво, літературознавство, лінгвістика та програмування. У повсякденному спілкуванні важливо вміти правильно інтерпретувати ті чи інші прояви емоцій, що зробити не просто, оскільки зв'язок між проявом емоцій та почуттями не завжди однозначний. Відповідно мету нашого дослідження вбачаємо в аналізі модально-емоційної семантики як проблеми художнього перекладу.

Виклад основного матеріалу. Вперше поняття модальності з'явилося в галузі логіки, де було виділено три основні її типи: необхідність, можливість і реальність, а через певний час модальність стала одним із найбільш значущих елементів категоріально-понятійного апарату лінгвістики.

Нинішнє трактування категорії модальності досі багатогранне. Це можна пояснити багатоплановістю, специфічністю мовного вираження та функціональними особливостями цього поняття. Так, одні вчені розглядають категорію модальності як гносеологічне поняття, інші вважають, що у модальності проявляється суб'єктивно-оцінне ставлення. Великий внесок у розгляд цього поняття зробили такі вдатні вчені як В. В. Виноградов (у вітчизняному мовознавстві) та Ш. Баллі (у західноєвропейському).

В. В. Виноградов тлумачить модальність як граматично виражене ставлення мовця до дійсності, а саме: до змісту виразу, співбесідника, а також до самого себе. Він вказував, що необхідно проводити принципово чітке розмежування між різними емоційними формами вираження реакції на дійсність та модальну оцінку ставлення висловлювання до дійсності, незважаючи на те, що обидві ці сфери тісно пов'язані. На думку В. В. Виноградова, модальні значення розширюються у бік вираження різних логіко-оцінних та емоційно-оцінних значень, а також стилістичної класифікації мовлення. В. В. Виноградов також зазначав, що категорія модальності належить до основних, центральних мовних категорій, що виявляються мовами різних систем у різних формах. Вчений вважає, що зміст категорії модальності та форми її виявлення історично мінливі. Семантична категорія модальності у мовах різних систем має змішаний лексико-граматичний характер. У мовах європейської системи вона охоплює всю мовну тканину.

Швейцарський мовознавець Ш. Баллі вважав модальність душею речення, тому в кількість модальних значень він зараховував різні відтінки суджень, почуття і волі. Спираючись на його концепцію, деякі вітчизняні та зарубіжні вчені стали виділяти комунікативну форму висловлювання як основну складову модального значення.

Насамперед зазначимо, що, незважаючи на різночитання у визначеннях природи модальності, всі вони об'єднані тим, що виділяють два аспекти модального змісту: ставлення до дійсності та ставлення

до змісту висловлювання. Ця концепція знаходить своє відображення в найбільш поширеному трактуванні модальності як єдності двох складових: модальності об'єктивної та суб'єктивної.

Об'єктивна модальність є конститутивним компонентом змістовної структури речення і буде його як предикативну одиницю. Граматичними засобами вираження об'єктивної модальності вважаються категорія способу, категорія часу, різні типи інтонації (інтонація повідомлення, інтонація питання) тощо. Цей тип модальності виражається протиставленням форм дійсного способу формам ірреальних способів: умовного, бажаного, спонукального, наказового, дійсного, зобов'язаного. Форми дійсного способу характеризуються часовою визначеністю, тоді як у форм ірреального способу ця визначеність відсутня.

Суб'єктивна модальність, яка виражає ставлення адресанта до переданої ним інформації, не притаманна кожному реченню в обов'язковому порядку і визначається як вторинна модальність. Спектр значень суб'єктивної модальності перевищує спектр значень об'єктивної модальності і ці значення різні за своїм характером. Дж. Лайонз стверджував, що суб'єктивна модальність є більш розповсюдженою, ніж об'єктивна модальність, якщо ми кажемо про її повсякденне вживання у мові. Граматичними засобами вираження суб'єктивної модальності є інтонація, спеціальні синтаксичні конструкції, порядок слів, повторення слів, поєднання слів з частками, з вигуками, вступними словами, а також різноманітні комбінації цих засобів. У сферу суб'єктивної модальності включаються дієслова, короткі прикметники та предикативи, що своїми лексичними значеннями виражають можливість, бажання, зобов'язання, необхідність чи вимушеність, початок готовності чи готовність.

Не всі дослідники одностайні у поділі модальності на об'єктивну та суб'єктивну. Наприклад, А. Б. Шапіро розрізняє два основні види модальності: реальну та нереальну. Завдяки реальній модальності зміст речення розглядається як збіг з реальною дійсністю. Нереальна модальність має різновиди, виражені в умовності, спонукальності та бажаності. У своїй роботі Л. С. Єрмолаєва відокремлює внутрішню і зовнішню модальність з розподілом останньої на об'єктивну зовнішню модальність і суб'єктивну зовнішню модальність. П. А. Лекант, визначаючи модальність як оцінку мовцем змісту висловлювання з

погляду реальності, достовірності, можливості, вважає результатом об'єктивної оцінки реальність (значення, що виражається дійсним способом), у той час як ірреальність (бажаність, питальність, спонукальність) є результатом об'єктивної оцінки. Суб'єктивність ж «полягає в модальних значеннях достовірності-ймовірності».

Питання про розмежування об'єктивної та суб'єктивної модальності пов'язане з проблемою визначення меж категорії модальності. Зокрема не вщухають суперечки про те, чи варто зараховувати до різновидів модальності категорії предикативності, експресивності, емоційності та оцінки. Дослідники Л. А. Бірюлін та Є. Є. Корді розмежовують категорії модальності на такі семантичні складники: значення реальності та нереальності; значення можливості, необхідності та бажаності; значення достовірності та упевненості; цільову настанову; заперечення та ствердження; емоційну оцінку.

Необхідно наголосити, що оцінка охоплює у мові широкий діапазон одиниць, які на перший погляд слабо пов'язані між собою та такі, які нелегко поєднати в одному описі. Є. М. Вольф розглядає оцінку як семантичне поняття, має на увазі ціннісний аспект значень мовних виразів, який може інтерпретуватися як *“А (суб'єкт оцінки) вважає, що Б (об'єкт оцінки) хороший/поганий”*.

Суб'єктивною формою оцінки предметів та явищ дійсності є емоції. Найчастіше емоції виступають у ролі чинника суб'єктивної оцінки, оскільки саме емоції пов'язані з потребами людини. Емоційна оцінка — це емотивне ставлення суб'єкта до мови, що позначається та видається за ознаку об'єкта, що оцінюється.

У сучасній лінгвістиці існують різні підходи до дослідження емоцій: семантичний, психологічний, соціолінгвістичний, фізіологічний та інші. Вважається, що чітких меж між цими підходами немає: для виникнення будь-якої емоції однаково важливі як фізіологічні, так і психологічні причини. У тексті емоції трансформуються в лінгвістичну категорію емотивності. Щоб вивчити особливості прояву емоцій у тексті, необхідно насамперед розрізнити такі поняття, як емоційність та емотивність.

На думку В. І. Шаховського, відображення емоцій в семантичній системі кожної мови має свою національно-культурну специфіку. Вони поєднані різними когнітивними сценаріями, які асоціюються з тими чи іншими емоціями. При цьому потрібно враховувати, що

когнітивні сценарії емоцій сформовані не біологією чи психологією людини, а культурою певного етносу і його національно обумовленими рефлексами.

Психологічна характеристика стану емоційної сфери особистості називається емоційністю. Тобто емоційність — це відображення особистістю її переживань, настрою, характеру. Іншими словами, емоційність можна розглядати як реакцію на зовнішній світ, прояв емоцій і їхній вплив на поведінку людини.

Більшість учених трактують емотивність як мовну категорію, протиставляючи її емоційності як психічній категорії. Вчений А. В. Курнін зазначає, що «емотивність — це емоційність у мовній рефракції, це вираження мовленнєвими засобами почуттів, настроїв, переживань людини». Емотивність як лінгвістичний корелят психологічної категорії емоційності є невід'ємною властивістю текстів різних типів: офіційно-ділового, наукового, публіцистичного та художнього. Емотивна специфіка текстів може бути визначена через співвідношення емотивного фону, емотивної тональності й емотивного забарвлення. Вона розглядається як двостороння сутність, що має план вираження і план змісту, через які виражаються емоційні відносини стану мовців.

Проаналізувавши різні точки зору, ми вважаємо за можливе обґрунтувати свою позицію з цього питання. Ми приходимо до висновку про необхідність розмежування понять «емотивність» та «емоційність» по лінії «психологічне — лінгвістичне», при цьому визначаючи емоційність як психічну характеристику особистості, що бере участь у процесі комунікації, а емотивність як сукупність будь-яких мовних засобів відображення емоцій, які дозволяють здійснювати емоційну комунікацію.

Г. М. Кузненко зазначає, що мовні засоби, які виражають категорію емотивності, а отже й модально-емоційної семантики загалом, у тексті проявляються на всіх рівнях: фонетико-графічному, графічному, морфологічному, лексичному та синтаксичному.

Фонетико-графічний рівень проявляється в інтонації, тембрі, темпі, мелодії, наголосі, сполученні фонем, пауз, ритму та рими (**hotsy-totsy, willy-nilly, lovey-dovey**). Одне й те саме слово можна вимовити із виразом радості, сорому, інтересу, страху, подиву тощо. Також до цього рівня відносять використання знаку оклику (**Quiet please!**), знаку питання та знака оклику (**You lovely pretty thing?!**), великих літер

(*I KNOW WHAT YOU DID*), трьох крапок (*I've had... an exhausting day*), тире й дефісу (*No — thank you*).

Емотивність на графічному рівні проявляється наявністю різних або спеціальних шрифтів, наприклад, курсиву, написання слів великими літерами — капіталізацією, а також членуванням слів — дефіксацією (**HE MADE IT! He maaaaa-deee iiiitt!**).

На морфологічному рівні модально-емоційна семантика проявляється в словах, в яких емоційне ставлення до предмета або явища обумовлене граматичними способами та характерними афіксами. Наприклад, наявні іменні суфікси негативної оцінки: *-ard, -eer, -ster/-aster* (**coward, imagineer, monster**) та напівафікс *-monger* (**phrase-monger**). Зворотний ефект мають суфікси *-y* (**granny, dolly, tummy**), *-let* (**piglet, ringlet, streamlet**), *-kin* (**babykins, bunnykins, mouseykins**), створюючи позитивні конотації. Сюди також відносять індивідуальні неологізми та авторські okazionalizmi (**poisoner** — кухар, **frog-eater** — француз, **degnoming** — вигнання гномів).

Емоції на лексичному рівні проявляються в існуванні лексем, назв емоцій, специфічної експресивної лексики та лексики, що описує емоції. Коли людина сама називає емоцію, яку переживає в даний момент, то спостерігаємо вербалізацію власного емоційного стану, де можна використовувати різні частини мови (**optimism, optimist, optimise, optimal, optimistic, optimally, optimistically**). Під час вербалізації емоційних станів інших мовець робить припущення про емоційний стан іншої людини, звертаючи увагу на ситуацію (**Poor child! poor girl! poor thing!**).

На синтаксичному рівні для вираження емоцій характерним є вживання окличних, питальних, еліптичних, інвертованих речень, вставних елементів, клішованих (*how, what a, such a*) та емотивно-підсилюючих структур (*how much, very much, those*). Чим вищий ступінь емоційного напруження, тим вищий ступінь дезорганізації синтаксичної структури. Перерваність, повтори, незакінченість синтаксичних конструкцій властиві для високої концентрації емоцій.

Для того, щоб надати тексту яскравість та виразність, застосовують стилістичні прийоми, що використовуються в оригіналі. Зазвичай перекладач має такий вибір: або спробувати скопіювати прийом оригіналу, або в процесі перекладу відтворити такий стилістичний засіб, що має аналогічний емоційний ефект. Цей принцип називається

принципом стилістичної компенсації. Для перекладача важливою є функція стилістичного прийому в тексті, а не лише форма. Це означає певну свободу дій: граматичні засоби виразності можливо передавати лексичними та навпаки.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Дослідження проблеми відтворення модально-емоційної семантики в перекладах художніх текстів стало пріоритетним у сучасному перекладознавстві. Однак модальність досі не набула повного пояснення у зв'язку з її багатоплановістю, специфічністю мовного вираження та функціональними особливостями. Проаналізувавши різні класифікації видів модальності, можемо дійти висновку, що в загальному розумінні лінгвісти визначають один й той самий зміст модальності різними термінами, виділяючи крім суміжних типів відмінні семантичні типи з інших класифікацій. У плані термінології та меж змісту лінгвістичної категорії модальності немає визначеності. У коло типів модальності можуть додаватися такі засновані на категоріях тексту типи, як темпоральна та просторова модальність і навіть емотивність.

Варто зазначити, що у процесі перекладу з однієї мови на іншу актуальними насамперед є знання про національно-культурну картину світу, що виявляється в кодї мов, які використовуються. Так, емотивний компонент модальної семантики мови природно розглядати в рамках його культурологічного аспекту. Перспективним напрямком дослідження вважаємо відтворення особливостей модально-емоційної семантики з огляду саме на національно-культурний аспект.

ЛІТЕРАТУРА

- Арістотель. Метафізика. Харків : Фоліо, 2020. 300 с.
- Бернацька С. М. Модальне значення можливості/необхідності в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». К., 2011. 23 с.
- Гацура Н. І. Переклад засобів емотивності з англійської мови у романі Д. Мойєс «До зустрічі з тобою». *Філологічні науки*. 2020. № 2. С. 238–243.
- Грішина В. А. Гендерні особливості вираження експресії емоцій (на матеріалі художньої літератури Великобританії). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. С. 61–67.
- Зиядінова Д. А. Емотивність у політичному дискурсі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. 2020. № 1. С. 10–15.
- Кузенько Г. М. Мовні засоби вираження емотивності. *Філологічні науки* 2000. Т. 18. С. 76–83.

Приходько А. І. Модальність оцінки в мові. *Science and Education a New Dimension. Philology*. Запоріжжя, 2015. III (12). С. 78–80.

Шахновська І. І., Кондратьєва О. В. Відтворення англійської емоційно маркованої лексики українською мовою (на матеріалі українських перекладів англійської драми). *Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика* : зб. наук. праць. Київ: Аграр Медіа Груп, 2015. С. 330–334

Яковлева І. Н. Особливості перекладу емотивної лексики. *Інтерактивна наука*. 2016. № 2. С. 127–129.

MODAL-EMOTIONAL SEMANTICS AS A PROBLEM OF LITERARY TRANSLATION

Tetiana Korolova

Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Translation, Theoretical and Applied Linguistics of the State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”,
Odesa, Ukraine
e-mail: kortami863@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-3441-196X>

Yuliia Yavorska

Master Student in Philology State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”,
Odesa, Ukraine
e-mail: yavorska.yu@pdpu.edu.ua

SUMMARY

The article has been devoted to the peculiarities and problems of reproduction of modal-emotional semantics. The study is urgent taking into consideration the position of the ambiguity of the phenomenon of modal-emotional semantics, and its representation in the literary text. It should be emphasized that the translator faces the difficulty of reproducing an adequate translation of modal-emotional semantics, which can be achieved only under the condition of preserving the author's content, observing the specifics of emotional vocabulary and using appropriate transformations of the text.

The objective of the study is to research and analyse the specifics of modal-emotional semantics throughout literary translation. To achieve this goal, the concepts of “emotionality”, “emotionality” and “expressiveness” were characterized, modality was defined as a semantic category, and modal-emotional semantics at different levels of language were considered.

As a result of the study, the authors concluded that modality is a universal semantic category actualized by a number of linguistic means. During the analysis of the problem of modal-emotional semantics reproduction, we determined that,

in a general sense, linguists define the same content of modality with different terms, distinguishing, in addition to adjacent types, semantic types that are different from other classifications.

Key words: objective modality, subjective modality, semantics, emotionality, emotivity.

REFERENCES

- Aristotel, (2020) *Metafizika* [Metaphysics]. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
- Bernatska, S. M. (2011) *Modalne znachennia mozhylyvosti/ neobkhidnosti v suchasni ukrainskii movi* [Modal meaning of possibility/ necessity in the modern Ukrainian language] (p. 23), Kyiv [in Ukrainian].
- Gatsura, N. I. (2020) *Pereklad zasobiv emotyvnosti z anhliiskoi movy u romani D. Moiiies «Do zustrichi z toboiu»* [Translation of means of creating emotivity from English into Russian in the novel by D. Moyes “Me Before You”]. *Filolohichni nauky — Philological sciences*, 238–243 [in Ukrainian].
- Grishina, V. A. (2020) *Genderni osoblyvosti vyrazhennia ekspresii emotsii (na materialii khudozhnoi literatury Velykobrytanii)*. [Gender features of emotional expression (based on English fictional literature)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk — Current issues of humanitarian sciences*, 61–67 [in Ukrainian].
- Ziyadinova, D. A. (2020) *Emotivnist v politichnomu diskursi* [Emotivity in political discourse]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho — Academic notes of the Tavri National University named after V. I. Vernadskyi*. 10–15 [in Ukrainian].
- Kuzenko, H. M. (2000) *Movni zasoby vyrazhennia emotyvnosti* [Linguistic means of emotional expression]. *Filolohichni nauky — Philological sciences* (Vol. 18), 76–83 [in Ukrainian].
- Prihodko, A. I. (2015) *Modalnist otsinky v movi* [Evaluative modality in language]. *Science and Education a New Dimension. Philology*, 78–80 [in Ukrainian].
- Shakhnovska, I. I., Kondratieva, O. V. (2015) *Vidtvorennia anhliiskoi emotsiino markovanoi leksyky ukrainskoiu movoiu (na materialii ukrainskykh perekladiv anhlovnoi dramy)* [Reproduction of English emotionally marked vocabulary in Ukrainian (based on the Ukrainian translations of English-language drama)]. *Proceedings from: Professional and artistic translation: theory, methodology, practice: coll. of science works*. Kyiv: Ahrar Media Hrup [in Ukrainian].
- Yakovleva, I. N. (2016) *Osoblyvosti perekladu emotyvnoi leksyky* [Features of the translation of emotive vocabulary]. *Interaktivna nauka*, 127–129 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 1.06.2022